

TAFAKKUR JARAYONINING TALABA INTELLEKTUAL TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

O.I.Yadgarova

Ilmiy rahbar, p.f.f.d (PhD), dotsent v.b

Erkinova Visola

SamDChTI, Ingliz I fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'limda tafakkur jarayonining roli, ongni rivojlantirishdagi samarasi va uni keng ko'lamda tatbiq qilishning yutuqlari haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, tafakkur jarayonining tobora rivojlanib borayotgan axborot texnologiyalari davrida insoniyat hayotidagi o'rni borasida fikr mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur, sog'lom aql, shaxs, boshqarish, fikrlash, ong, o'quvchi, o'qituvchi, dunyoqarash.

Аннотация. В данной статье представлена информация о роли мыслительного процесса в высшей школе, его эффективности в развитии сознания, а также достижениях его широкого внедрения. Также обсуждалась роль мыслительного процесса в жизни человечества в эпоху все более развивающихся информационных технологий.

Ключевые слова: мышление, здравый смысл, личность, управление, мышление, разум, ученик, учитель, мировоззрение.

Abstract. This article provides information about the role of the thinking process in higher education, its effectiveness in the development of consciousness, as well as the achievements of its widespread implementation. The role of the thought process in the life of humanity in the era of increasingly developing information technologies was also discussed.

Key words: thinking, common sense, personality, management, thinking, mind, student, teacher, worldview.

Dedi:har ishki qilmish odamizod,

Tafakkur birla bilmish odamizod.

Alisher Navoiy

Bu dunyodagi har bir narsa u uchun yangi, mo'jizaviy sir-sinoat bo'lib ko'rinadigan go'dak bir bola atrofda rangin manzarani, qulog'iga chalingan so'zlarni sekin-asta farqlay boshlagani sari atrofga cheksiz qiziqish va hayrat ila boqa boshlaydi. Bu-Olam va Odamni anglash sari ilk intilish! Oradan vaqt o'tadi, tili chiqadi va ota-onasini qiziqishidagi savollar bilan qiynay boshlaydi. "Dadajon, nega bu bunaqa? Oyijon, bu nima degani?"...Jamiki narsa u uchun yangilik. Juda ko'p narsalarni bilgisi, amalda qo'llab ko'rgisi keladi. O'zi yashayotgan sir-sinoatga to'la olamni shu tariqa anglay boshlaydi. Hali yozilmagan oq sahifalarda tasavvurlar paydo bo'lishni boshlaydi, ong, xayolot dunyosining sarhadlari tobora

kengayaveradi. Insoniyatning umri ostonasidan boshlangan soddagina fikrlash jarayoni bu *tafakkurning* ildizidir. [1]

Tafakkur-bu aksiomatik qoidalar asosida atrofdagi dunyoning naqshlarini modellashtirishning aqliy mahsuli; ma'lumotlarni qayta ishlashning eng yuqori bosqichidir. Tafakkur atrofdagi real dunyoni bilish jarayoni, uning asosi tushunchalar, g'oyalar zahirasini doimiy ravishda ta'lim bilan to'ldirishdir, shuningdek, yangi hukmlarni chiqarishni (xulosalarni amalga oshirishni) o'z ichiga oladi. [3]

Tafakkur bilishning oliy darajadagi shaklidir. Yuqorida aytilganidek, har bir yaratilgan narsa tafakkur mahsuli, yuksalgan bilim va ko'nikmaning natijasidir. Ayni damda, uni rivojlantirish chora-tadbirlari jamiyatdagi har bir individ qolaversa, oliy ta'lim muassasasi tarkibidagi yoshlar orasida keng ko'lamda foydalanish biz umid qilayotgan va kutayotgan kelajakni qurishga asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Har bir rivojlanib borayotgan mamlakatda, avvalo, yuqori innovatsion texnologiya va kibermakonning yaratuvchisi bo'lgan insoniyat muhim faktor bo'lib kelmoqda. Albatta, har qanday buyuk yohud oddiygina yaratilmish, kashfiyot va g'oya tadbirlarning barchasi inson badiiy ong va tafakkurining mahsuli hisoblanadi. Shu o'rinda tafakkur tushunchasiga psixologik nuqtai nazardan yaqinlashish, uni yuksaltirishga qaratilgan muhim tadbirlar hamda asrimiz uchun uning ijobiy natijalari haqida to'xtalib o'tish joizdir.

Haqiqatdanda, bugungi zamin insonlardan yangicha fikrlash, innovatsiyalarga yetarlicha fikr bildira olish va umumiy aytganda "Tafakkur tadbiri"ni talab qilmoqda. Buning rivojlanishida esa, albatta, psixologiya o'z o'rniga ega faktorlardan biri. Oddiygina maktab tizimida tashkil etiladigan anglash va fikrlashga qaratilgan treninglar, oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv dasturlari aslida tafakkur progresining yaqqol misoli bo'la oladi. Shu o'rinda savol tug'ilishi tabiiyki, bu rivojlanishdagi samara nimalarni ko'rsatib bera oladi? Dastlab, hozirgi kundagi yuqori iqtisodiyot maydonidagi mamlakatlar barcha yutuqlarga yuqori saviya va ta'lim sababli erishmoqda. Yuqori saviyaning ildizi esa aytaylik 10 ta kitob o'qishda yoki ko'plab ma'lumotlarni qabul qilish emas, balki uni qayta tahlil qilish, o'rganish demakdir. Erkin tafakkur qilish esa o'z o'rnida fikriy mustaqillikka qadam qo'yish bilan barobardir.

Bu kabi yo'nalishni ta'lim tizimida quyidagicha qo'llash mumkin.

➤ O'quvchidan berilgan vazifalarni so'rashda nafaqat nazariy va aniq faktlarga tayanibgina qolmay, mavzuga qaratilgan misollar, qiyoslanmalarga tayanish;

➤ Auditoriyada o'quvchidan mavzu yuzasidagi fikr mulohazalarni bildirishni so'raganda "Sen nima deya olasan va ijobiy hal qila olasanmi?" tarzidagi muhitni yaratish;

➤ Har qanday sinov testlarida fikrlash darajasini aniqlovchi mantiqiy savollardan keng ko'lamda foydalanish;

Bu kabi o'quvchini o'ylashga va fikrlashga undovchi yondashuv ta'lim sifatiga yetarlicha ijobiy ta'sir etadi.

Aslida, ilm-fandagi yutug'imiz ham bu bizdagi tafakkurda va uni bajara olmaydigan o'quvchi talaba mavjud emas. Zero, A.Jeksonning qayd etishicha, "Asl salomatlikning birinchi siri aqlimizda joylashgan bo'lib, aqlimizga bo'ysunmaydigan biror narsaning o'zi yo'q". M.Jeyms esa sog'lom tafakkur va uni rivojlantirish haqida quyidagi o'z fikrlarini bildirib o'tadi. "Sog'lom tafakkurning asosida real voqelikni qanday tushunish qobiliyatining anglanishi yotadi. O'z-o'zini anglagan shaxs o'zining ichki olami tasavvurlarini to'g'ri fahmlaydi, undan qo'rqmaydi va bayon etishdan tortinmaydi, fikr va xatti-harakatlari "hozir va shu yerda" vaziyatga yo'nalgan bo'ladi". [2] Xuddi shunday, asl maqsad ham anglashda, atrofimdagi muhitdan o'zgacha fikrlashda ekan. Biz uchun kundalik avtomatlashgan kuch ostidagi odatiy fikrlashimizni esa nosog'lom tafakkur deyishimiz mumkin. Masalan, oddiy holatni misol tariqasida olaylik. 2 ta talaba imtihonga ikki xil usulda tayyorlanishdi. Biri materiallar va informatsiyalarni hech qanday qiyoslashsiz faqat yod olish, yana biri esa esda saqlash uchun emas, berilgan ma'lumotlarni boshqa vaziyatlarga solishtirish, namunalardan o'zgarini izlash orqali energiyalarini sarflashdi. Davomiylik, ma'lumotlar bazasi va albatta muhit bir xil. Faqat aql mahsuli bo'lgan tafakkur ishtirok etgan nuqta imtihonda o'z samarasini berdi, oz bo'lsada yangilikni yaratishga urinish ham katta marralarni kashf eta oldi. Bu xulosani Y.A.Ponomarov quyidagicha ta'riflaydi, "Nazariy harakat qilish orqali odam natijaga erishish usulini tushunishga muvaffaq bo'ladi, shundan so'ng aniqlangan usulni o'xshash vaziyatlarga turli xil o'tkazish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu, albatta, fikrlash va tafakkurni tadbiiq qilish demakdir". [2]

Yuqorida aytib o'tilganidek, tafakkurni rivojlantiruvchi psixologik mashg'ulotlar talaba auditoriyasida muhim ekanligi turli nazariyalarda ko'rildi va biz ularning ayrimlarini keltirib o'tamiz.

Kreativlik qobiliyatini rivojlantirish vositasi sifatida qator mualliflar turli materiallar asosida ijodiy xayolni mashq qildirishga mo'ljallangan metodikalarni taklif etadilar. Jumladan, Y.P.Rogovning amaliy qo'llanmalarida taklif etilgan, guruhiy shaklda o'tkazilishi ko'zda tutilgan mashqlarda, trening ishtirokchilaridan biri qandaydir fantastik vaziyatli savol (masalan, "Agar odamlar bir-birining fikrini o'qiy oladigan bo'lib qolganda, yerdagi hayotda qanday o'zgarishlar ro'y berar edi?" degan savol)ni o'rta tashlash, guruhning qolgan a'zolari o'zlarining imkon qadar rang-barang javoblarini shakllantirish vazifasi berilishi mumkin.

Kreativlik psixologiyasi muammolarini o'rganishda o'z ilmiy maktabini yaratgan yetakchi olimlardan biri Ya.A.Ponomarov ham tafakkur kreativligini rivojlantirishning metodik imkoniyatlarini aniqlash yo'nalishida o'z yondashuviga ega. Xususan olimning tadqiqotlarida 9 katakli (3*3) shaxmat doskasining turli qismlarida joylashtirilgan ot bilan o'yin qoidalarini buzmaganda boshqa bir katakka qo'yilgan piyodani olishga qaratilgan harakatlarini aniqlash mashqidan ham diagnostik, ham rivojlantiruvchi maqsadda foydalanish holatlari qayd etiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, hozirgi kunda psixologik-pedagogik tadqiqotlarning yangi tendensiyasi bu - muammoni ijodiy fikrlaydigan o'qituvchi, o'quvchi, pedagoglarni shakllantirishdir. Shu sababli, yuqori tafakkurga erishishning natijalari hali ancha tadqiqotlarni kutadi. O'ylaymizki, takakkur yordamida o'rganuvchilar, yoxud oliy ta'lim tizimidagi yoshlarda kreativ kompetentli yondashuvning joriy etilishi kelajakda o'zining yuqori saviyadagi fikr, g'oya, qarashlarini, qolaversa mamlakat hayotini tubdan yaxshilay oladigan kashfiyotlarni yarata oladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. [https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tafakkur_\(psixologiya\)](https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tafakkur_(psixologiya))
2. <https://moluch.ru/archive/305/68391/#:~:text=Abu%20Nasr%20Farobiy,no midagi%20NMIU%2C%202016>
3. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: Yangi asr avlodi, 2016
4. Jekson.A. Sog'lom bo'lishning o'nta siri. Baxtli bo'lishning o'nta siri.. - T.:Cho'lpon nomidagi NMIU, 2016.
5. Ibragimovna Y. O. Organization of independent work of students as a means of increasing the professional and communicative competence of future teachers //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – T. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences
6. O.I.Yadgarova., "Hissiy va ruhiy salomatlikni oshirishda psixologik treninglar" nomli uslubiy qo'llanma. – Samarqand: 2023, 125. Bet
7. Yadgarova O. I., Rashidova I. K. FACTORS NEGATIVELY AFFECTING A CHILD'S PSYCHOLOGY //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 49-51.
8. Yadgarova O. I., Hotamova D. A. SPECIFIC ASPECTS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN STUDENTS OF DIFFERENT AGES //Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 32-35.